Wprowadzenie

Zakorzenie jest być może najważniejszą i najbardziej zapoznaną potrzebą duszy ludzkiej. Zarazem jest to potrzeba, którą trudno określić. Istota ludzka ma korzenie, jeżeli rzeczywiście, w sposób aktywny i naturalny uczestniczy w egzystencji wspólnoty przechowującej skarby przeszłości i obdarzonej poczuciem jutra¹.

Współcześnie można zauważyć istnienie dwóch z pozoru sprzecznych tendencji. Pierwsza z nich objawia się w powszechnym dążeniu do globalizacji życia społecznego, krzewieniu idei zjednoczonej Europy, uniformizacji kultury. Natomiast druga odzwierciedla odrodzenie regionalizmu, ożywienie lokalizmów, mniejszości narodowych i wyznaniowych. Dotychczasowe doświadczenia pokazują, że możliwe jest pogodzenie postawy regionalizmu i uniwersalizmu². Przykładem tego zjawiska może być również trajektoria życia Profesora Jana Szczepańskiego, w którą wpisana jest historia i kultura Śląska Cieszyńskiego.

Śląsk Cieszyński – dawne Księstwo Cieszyńskie – to teren pograniczny, a zatem miejsce wzajemnego przenikania się różnych języków, kultur i wyznań. Zmienność kolei losów tego regionu kształtowała jego specyfikę, jego odmienność i oryginalność. Pomimo tych różnic istniała jednak wśród mieszkańców tej ziemi, a zwłaszcza wśród elity rządzącej, świadomość przynależności do polskiej grupy etnicznej i związków z państwem polskim od czasów wczesnego średniowiecza. W wieku XIV Księstwo Cieszyńskie znalazło się pod panowaniem czeskim, uległy rozluźnieniu kontakty z Polską, jednakże zarazem pojawiła się na tym terenie świadomość regionalna, która wyrażała się

¹ S. Weil, *Mysli*, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 1985, s. 144.

² B. Sopot-Zembok, H. Nocoń, *Edukacja regionalna w systemie wychowawczym szkoły podstawowej – idea „małej ojczyzny” a uświadamianie wartości etycznych (na przykładzie regionu pszczyńskiego)*, [w:] *Edukacja regionalna. Dziedzictwo kulturowe w zreformowanej szkole. Materiały dla nauczycieli*, red. S. Bednarek, Wydawnictwo DTSK Silesia, Wrocław 1999, s. 47.

w poczuciu własnej, śląskiej odrębności. Mieszkańcy księstwa nie uczestniczyli w polskim życiu politycznym, nie przeżywali sukcesów i porażek państwa polskiego. Miejscowa ludność nie angażowała się także w życie polityczne monarchii habsburskiej, nie wykazywała świadomości czeskiej. Społeczność ta miała przede wszystkim poczucie odrębności językowej – mieszkańcy księstwa posługiwali się językiem, który sami określali jako śląsko-polski.

Budzenie się świadomości narodowej na Śląsku Cieszyńskim przypada na wiek XIX, dzięki m.in. działalności wielu organizacji narodowych, religijnych, społecznych, a także osobistemu zaangażowaniu licznej grupy działaczy. Obok poczucia przynależności do danej zbiorowości społecznej, religijnej i językowej, pojawiła się wśród mieszkańców Śląska Cieszyńskiego świadomość przynależności do polskiej grupy narodowej, więzi z Macierzą, co zostało szczególnie zmanifestowane w roku 1918. Na wiecu – w którym wzięło udział 50 tysięcy uczestników przybyłych z całego Śląska – proklamowano Radę Narodową Księstwa Cieszyńskiego jako jedyną reprezentację polskiej ludności na Śląsku Cieszyńskim, którą Tymczasowy Rząd Republiki Polskiej 25 listopada 1918 r. upoważnił do wykonywania wszelkich funkcji Rządu Krajowego na obszarze Śląska Cieszyńskiego³. Niestety, już w roku 1920, w momencie rozpadu monarchii austro-węgierskiej, Rada Ambasadorów w Spa zadecydowała o podziale Śląska Cieszyńskiego między Polskę a Czechosłowację. Polsce przyznano 43,8% tego obszaru, na którym pozostało 139 600 mieszkańców, w tym 61,1% Polaków, 31,3% Niemców oraz 1,4% Czechów. Po stronie czeskiej zamieszkało 295 200 osób, w tym 48,6% Polaków, 39,9% Czechów, 11,3% Niemców. Teren ten nazwano Zaolziem⁴.

Lata te przypadają na dzieciństwo, a kolejne na wczesną młodość Jana Szczepańskiego, kształtowaną naturalną symbiozą z małą ojczyzną – Ziemią Cieszyńską i Ustroniem, w którym urodził się w roku 1913. To tu zawsze również wracał, „aby w górach ratować siłę życia, [...] ilekroć potrzebował spokoju, bezpieczeństwa, siły do myślenia i ocalenia człowieczeństwa”⁵. Jako uczeń cieszyńskiego gimnazjum matematyczno-przyrodniczego im. Antoniego Osuchowskiego w latach 1926–1932, pobierał naukę języka ojczyste-

³ A. Pilch, *Główne problemy polityczne i społeczne Śląska Cieszyńskiego w latach 1917–1918 (do powstania Rady Narodowej Księstwa Cieszyńskiego)*, „Zeszyty Naukowe UJ. Prace Historyczne” [Kraków] 1967, nr 20.

⁴ J. Kuś, *Szkice z dziejów kościelnych Śląska Cieszyńskiego*, PTT, Kraków 1983, s. 43. Por. także opracowania: E. Buława, *Konflikt polsko-czeski o Śląsk Cieszyński w latach 1918–1920 w najnowszej literaturze czeskiej*, „Zaranie Śląskie” 1960, nr 28; J. Chlebowczyk, *Nad Olzą – Śląsk Cieszyński w wiekach XVIII, XIX i XX*, „Śląsk”, Katowice 1971; *Kultura Zaolzia 1920–1990. Od regionalizmu do uniwersalizmu*, red. M. Pindór, UŚ – Filia w Cieszyńsku, Cieszyn 1992; *Dzieje Śląska Cieszyńskiego od zaranania do czasów współczesnych*, t. 1–8, red. I. Panic, Starostwo Powiatowe, Cieszyn 2009–2015.

⁵ D. Kadłubiec, *Wprowadzenie. Jan Szczepański i Jego Dzienniki*, [w:] *Jan Szczepański. Dzienniki z lat 1935–1945*, red. D. Kadłubiec, Galeria „Na Gojach”, Ustroń 2009, s. 7.

go u samego Juliana Przybosia i to właśnie w słowie tkwi Jego związek z rodzinnymi stronami, z przyrodą, z ojcowizną, z Matką, w słowie widzi ocalenie, dlatego – jak pisze w *Dziennikach* – „trzeba znać języki i pisać słowa piękne”⁶.

To swoiste zakorzenienie Szczepańskiego w kulturze i tradycji Śląska Cieszyńskiego znalazło odzwierciedlenie w prezentowanym V tomie prac, będącym pokłosiem piątej edycji Wolnej Szkoły Nauk Filozoficznych i Społecznych zorganizowanej w Ustroniu, Cieszynie i Czeskim Cieszynie. Autorzy poszczególnych tekstów nawiązują do najważniejszych wartości: poczucia przynależności do określonej grupy, wpajania szacunku, przywiązania do tradycji własnego regionu, jego osiągnięć, kultury przodków, lokalnej gwary i ludzi, którzy go zamieszkują. Zwracają uwagę – w aktualnych kontekstach społecznych i kulturowych – na etos narodowy, etos pracy, cenione przez młodzież wartości w życiu codziennym i znaczenie kultury regionalnej w transmisji międzypokoleniowej. Podjęte rozważania stwarzają zarazem Czytelnikowi z jednej strony – możliwość poznania dziedzictwa kulturowego, tradycji regionalnej oraz wartości tkwiących w tym regionie, a z drugiej – szanse na otwarcie się na inne społeczności, na inne środowiska kulturowe i/lub inne regiony. Wszyscy Autorzy są zgodni co do tego, że życie oraz twórczość naukowa i literacka Profesora Jana Szczepańskiego potwierdzają słuszność tezy o „życiodajnym efekcie pogranicza”⁷.

* * *

W imieniu zespołu redakcyjnego pragnę wyrazić uznanie i podziękować wszystkim Osobom, które przyczyniły się do powstania publikacji.

Wydanie tego tomu stało się możliwe dzięki przychylności i pomocy władz akademickich Uniwersytetu Łódzkiego.

Ewa Ogrodzka-Mazur

⁶ Tamże, s. 9.

⁷ L. Witkowski, *Ambiwalencja tożsamości z pogranicza kulturowego*, [w:] *Edukacja a tożsamość etniczna*, red. M. M. Urlińska, UMK, Toruń 1995, s. 19.